

Research Article

The relationship of expressive language development and social skills in 4-6-year-old Persian-speaking children

Maryam Vahab¹, Sima Shahim², Mohammad Majid Oryadizanjani³, Salime Jafari¹, Maryam Faham¹

¹- Department of Speech therapy, School of Rehabilitation Sciences, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran

²- Department of Exceptional Children, School of Education and Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran

³- Department of Speech therapy, University of Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran

Received: 17 June 2012, accepted: 24 September 2012

Abstract

Background and Aim: Social interaction plays an essential role in acquisition of speech and language as one of the most important developmental factors. The recent studies indicated that language abilities have a close relationship to social skills. The aim of this study was to determine the relationship of development of expressive language and dimensions of social skills in 4-6-years-old Persian-speaking children.

Methods: In this study, 123 normal Persian-speaking 4-6-year-old children (76 boys and 47 girls) who had all the specific criteria for normality were randomly selected from several preschools in Shiraz, Iran. During the first stage of testing, test of language development (TOLD) was administered to investigate language development of participants; later, the social skills rating system (SSRS) including the teachers' and parents' forms were completed by the parents and teachers of participants. The data were analyzed using Pearson's correlation coefficients.

Results: The correlations between expressive language and dimensions of social skills were significant ($p < 0.001$), but teachers' form had a greater correlation with language development ($p = 0.031$). Besides, Pearson's correlations between teachers' and parents' forms was not significant ($p = 0.27$).

Conclusion: According to our results, expressive language develops along with social skills development. On the other hand, these results are based on the differences between home and educational environment in social skills achievements of children. These findings are to be considered to provide crucial training in both environments for the children to improve the development of their expressive language.

Keywords: Expressive language, social skills, children, Persian-speaking

---

Corresponding author: Department of Speech therapy, School of Rehabilitation, Shiraz University of Medical Sciences, Abiverdi Yek, Chamran Blvd., Shiraz, 7194733669, Iran. Tel: 0098711-6271551, E-mail: jafari-s@razi.tums.ac.ir

رابطه رشد زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی در کودکان ۴ تا ۶ ساله فارسی‌زبان

مریم وهاب^۱، سیما شهیم^۲، محمدمجید اوربادی زنجانی^۳، سلیمه جعفری^۱، مریم فهام^۱

^۱ - گروه گفتاردرمانی، دانشکده علوم توانبخشی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران

^۲ - گروه کودکان استثنایی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

^۳ - گروه گفتاردرمانی، دانشکده علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران، ایران

چکیده

زمینه و هدف: اکتساب گفتار و زبان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های رشد است که تعامل اجتماعی نقش بنیادی را در این فرایند ایفا می‌کند. تحقیقات اخیر نشان داده است که توانایی‌های زبانی کودک ارتباط نزدیکی با مهارت اجتماعی وی دارد. هدف از این پژوهش بررسی وجود ارتباط بین رشد زبان بیانی و ابعاد مهارت‌های اجتماعی در کودکان چهار تا شش ساله فارسی‌زبان بود.

روش بررسی: در این پژوهش، ۱۲۳ کودک ۴-۶ ساله ۷۶ پسر و ۴۷ دختر که معیارهای ورود به مطالعه را داشتند، از بین کلیه مهدکودک‌های شیراز، انتخاب شدند. انتخاب مهدکودک‌ها براساس نمونه‌گیری خوشه‌ای صورت گرفت. از این کودکان آزمون رشد زبان و مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی که شامل دو فرم معلم و والدین است، گرفته شد. داده‌های حاصله با استفاده از روش ضریب همبستگی پیرسون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: ارتباط مثبت و معنی‌داری بین زبان بیانی و ابعاد مهارت‌های اجتماعی مشاهده شد ($p < 0.001$) ولی ضرایب همبستگی بین تحول زبان بیانی و ابعاد مهارت‌های اجتماعی فرم والدین، ضعیف‌تر از فرم معلمان بود ($p = 0.031$). همچنین، بین نظرات معلم و والدین همبستگی معنی‌داری وجود نداشت ($p = 0.27$).

نتیجه‌گیری: با توجه به نتایج، رشد زبان بیانی با رشد مهارت‌های اجتماعی افزایش می‌یابد. از طرفی در ارتباط با ضعیف بودن این رابطه از دیدگاه والدین می‌توان به عدم پویایی آن و شرایط متفاوت محیط خانه و محیط آموزشی در امر تعلیم و تربیت کودکان اشاره کرد.

واژگان کلیدی: زبان بیانی، مهارت اجتماعی، کودکان، فارسی‌زبان

(دریافت مقاله: ۹۱/۳/۲۸، پذیرش: ۹۱/۷/۳)

مقدمه

بین رشد زبان و مهارت‌های اجتماعی رابطه مستقیمی وجود دارد. نظریات گوناگونی در زمینه اکتساب زبان از این امر حمایت می‌کنند، که از آن جمله می‌توان به مدل تعاملی زبان که توسط Clark (۲۰۰۳) ارائه شده است اشاره کرد. در این مدل فرایند اکتساب زبان شامل تعامل‌های دو جانبه پیش‌رونده بین رفتارهای کودک و والدین است که تأخیر رشدی زبان، پویایی این تعامل‌ها و تجربه‌های سازنده اجتماعی را کاهش می‌دهد یا برعکس (۲).

Weismer و Rabertsoon (۱۹۹۹) خاطر نشان می‌کنند

که هم‌پوشانی بین رفتارهای اجتماعی و زبانی طی دوران رشد، بر

Smith و Travis (۲۰۰۱) مهارت‌های اجتماعی را

این‌گونه تعریف می‌کنند: رفتارهای اکتسابی جامعه‌پسندی که فرد را قادر می‌سازند تا آن‌گونه با دیگران تعامل کند که واکنش‌های مثبت آنان را برانگیخته و از واکنش‌های منفی آن‌ها اجتناب ورزد. آنان معتقدند که پنج عامل این تعامل‌ها را تسهیل می‌کنند که عبارتند از همکاری، قاطعیت، خویشتن‌داری، مسئولیت‌پذیری و همدلی. در مجموع، مهارت‌های اجتماعی به خزانه‌های رفتار، اعمال و راهبردهایی که یک فرد در تعامل با دیگران به کار می‌بندد اشاره دارد (۱). از طرفی، داده‌های نظری نشان می‌دهند که

نویسنده مسئول: شیراز، ابتدای بلوار چمران، خیابان ایبوردی ۱، دانشکده علوم توانبخشی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، گروه گفتاردرمانی، کد پستی: ۷۱۹۴۷۳۳۶۶۹

تلفن: ۰۷۱۱-۶۲۷۱۵۵۱، E-mail: jafari-s@razi.tums.ac.ir

رابطه تأخیر زبان بیانی با کمبود کفایت اجتماعی دلالت دارد (۳). Horwitz و همکاران (۲۰۰۳) رابطه کفایت اجتماعی با رشد زبان را در ۱۱۸۹ کودک پیش‌دبستانی مبتلا به تأخیر بررسی کردند (۴). همچنین، McCabe و Meller (۲۰۰۴) به بررسی بین رشد زبان و کفایت اجتماعی در کودکان چهار تا پنج ساله هنجار و دچار آسیب زبانی ویژه پرداختند (۵). Marton و همکاران (۲۰۰۵) نیز به بررسی این رابطه در ۱۹ کودک هفت تا ده ساله مبتلا به آسیب زبانی ویژه و ۱۹ کودک بهنجار پرداختند (۶).

یکی از موضوعاتی که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است ارتباط بین رشد زبان و مهارت‌های اجتماعی در کودکان است. از آنجایی که تا کنون در این زمینه پژوهشی در سطح جامعه ایران در کودکان طبیعی و به زبان فارسی صورت نگرفته است و با در نظر گرفتن تأثیر به‌سزایی که این بررسی در انجام مداخله‌های درمانی و ملاحظات آموزشی-تربیتی کودکان پیش‌دبستانی دارد، شایسته است که در این باره تحقیق و مطالعه صورت پذیرد. از طرفی، این پژوهش گامی است برای پاسخ‌گویی به پرسش‌هایی که همواره والدین کودکان دچار اختلال گفتار و زبان از آسیب‌شناسان گفتار و زبان می‌پرسند، که آیا قرار گرفتن کودک در یک محیط آموزشی مانند مهدکودک و تعامل با کودکان دیگر کمکی به رشد گفتار و زبان وی می‌کند؟ براین اساس و با توجه به اهمیت بررسی زبان در سنین طلایی زبان‌آموزی و ارتباط احتمالی آن با مهارت‌های اجتماعی، پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بین رشد زبان بیانی و ابعاد مهارت‌های اجتماعی در کودکان چهار تا شش ساله شهر شیراز در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ اجرا شد.

روش بررسی

پژوهش حاضر به‌صورت مقطعی انجام شد. ابتدا کودکان چهار تا شش ساله از بین کلیه مهدکودک‌های شهر شیراز (۱۴۱ مهد) براساس مناطق چهارگانه آموزش و پرورش شهر شیراز، و از هر منطقه یک مهدکودک به‌طور تصادفی از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شد و سپس از بین آنها ۱۲۳ کودک (۴۷ دختر و ۷۶ پسر) که معیارهای ورود به مطالعه را داشتند از

طریق نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. در مرحله اجرا، ابتدا با استفاده از اطلاعات موجود در پرونده بهداشتی و تحصیلی آزمودنی‌ها، اطلاعات مربوط به انتخاب نمونه‌ها (از قبیل آزمون شنوایی و هوش) استخراج و بررسی شد. سپس، براساس این اطلاعات و با استفاده از راهنمایی‌های مربیان، کودکان دچار نقایص گفتاری، شنوایی، هوشی و یادگیری مشخص شده و از نمونه‌ها حذف شدند. پس از آن، اطلاعات پرونده‌ای آزمودنی‌های چهار تا شش ساله‌ای که معیارهای ورود به مطالعه را داشتند شامل نام، جنس، شغل و سطح سواد والدین ثبت شد. براساس اطلاعات به‌دست آمده از پژوهش‌های مشابه، در این پژوهش از دو آزمون برای سنجش رشد زبان و مهارت‌های اجتماعی استفاده شد. برای بررسی رشد زبان بیانی از آزمون رشد زبان، نسخه اولیه تجدیدنظر شده (test of language development-3: TOLD-3) استفاده شد. این آزمون را Hamil و Newkamer در سال ۱۹۹۸ تهیه کردند. این آزمون مبتنی بر یک مدل دو بعدی است که در یک بعد آن نظام‌های زبان‌شناختی با مؤلفه‌های گوش‌کردن، سازماندهی و صحبت کردن قرار دارد و در بعد دیگر آن مختصات زبان‌شناختی با مؤلفه‌های معنی‌شناسی، نحو و واج‌شناسی قرار دارد. آزمون حاوی نه خرده‌آزمون است که برای استفاده کودکان چهار تا هشت سال و یازده ماه شکل گرفته و توسط حسن‌زاده و مینایی در سال ۱۳۸۰ برای ۱۲۳۵ کودک (۶۰۹ دختر و ۶۲۶ پسر) در محدوده سنی چهار ساله تا هشت سال و یازده ماه در شهر تهران هنجاریابی شده است. در این پژوهش، زبان بیانی که شامل نظام زبان‌شناختی صحبت کردن با خرده‌آزمون واژگان شفاهی و تکمیل دستوری است، سنجیده شد. پایایی این آزمون با استفاده از روش همسانی درونی، با میانگین ضریب آلفای ۰/۸۹ به‌دست آمده و با استفاده از روش آزمون‌بازآزمون تعیین شده است. ضرایب همبستگی برای خرده‌آزمون‌ها به‌ترتیبی که در بالا گفته شد ۰/۸۵ و ۰/۸۵ محاسبه شده است. روایی آن نیز با استفاده از روش‌های روایی محتوا، روایی ملاک و روایی سازه مورد بررسی قرار گرفته است. ضرایب همبستگی بین چند خرده‌آزمون آن و آزمون‌های ملاک تعیین شده

ابعاد مختلف در فرم معلم و والدین بین ۰/۷۳ تا ۰/۹۰ متغیر است. ضریب پایایی تنصیفی، روش دیگر ارزیابی پایایی مقیاس بود که برای بخش مهارت‌های اجتماعی در فرم معلم و والدین ۰/۸۷ است. برای بررسی روایی نیز از روایی سازه استفاده شد که از روایی و پایایی کافی برخوردار است. اطلاعات ارائه شده بیانگر این است که آزمون‌های استفاده شده، از ویژگی‌های روان‌سنجی بالایی برای این بررسی برخوردار هستند (۸).

نحوه اجرا به این ترتیب بود که ابتدا با تدارک محیط مناسب و برقراری رابطه دوستانه با آزمودنی‌ها، آزمون TOLD-P3 برای ۱۲۳ کودک چهار تا شش ساله به صورت انفرادی اجرا شد و برای بررسی ابعاد مهارت‌های اجتماعی در فرم معلم و والدین، مقیاس SSRS برای سنجش نظرات معلمان و والدین در اختیار آنان قرار گرفت و توضیحات کافی در مورد نحوه پرکردن فرم و هدف هر زیرآزمون و اهداف این پژوهش، توسط آزمونگر به آنها ارائه شد. در این تحقیق نه مربی همکاری داشتند که میانگین و انحراف معیار سابقه تدریس آنان به ترتیب ۷/۰۸ و ۴/۸۴ سال بود. هر مربی درباره کودکانش تحت آموزش خود نظر می‌داد و تعداد این کودکان مساوی نبود. در این پژوهش در ابتدا ۲۰ نمونه بیشتر از حجم نمونه اعلام شده توسط مشاور آمار، انتخاب شد تا ریزش احتمالی نمونه‌ها خدشه‌ای به پژوهش وارد نکند. در نهایت ۱۲۳ پرسش‌نامه توسط مادران تکمیل شد.

لازم به ذکر است که قبل از تحلیل داده‌ها امتیازهای خام به دست آمده از آزمون رشد زبان به امتیازهای تراز شده تبدیل شد و در مقیاس درجه‌بندی مهارت اجتماعی امتیاز خام لحاظ شد. در آزمون رشد زبان، امتیازهای خام ثبت شده از هر کودک با معادل‌های سنی متناظر با توجه به امتیازهای خام در جدول‌های آزمون رشد زبان ثبت می‌شد و پس از آن به رتبه‌های درصدی و امتیازهای استاندارد (که در جدول‌های هنجاری آمده‌اند) تبدیل می‌شدند. در نهایت، داده‌ها با کمک نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۷ و با آزمون ضریب همبستگی پیرسون تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها

است که از بین آنها می‌توان به ضرایب ۰/۵۷، ۰/۷۱، ۰/۴۲، ۰/۷۰ اشاره کرد (۷). برای بررسی مهارت‌های اجتماعی از مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی (social skill rating system: SSRS) استفاده شد. این مقیاس یکی از معتبرترین ابزارهای شناسایی مشکلات اجتماعی کودکان پیش‌دبستانی و دبستانی است که توسط Oliot و Gersham در سال ۱۹۹۰ تهیه شده است (۷) و مقیاسی جامع و از لحاظ روان‌سنجی، دقیق است. مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی مخصوص کودکان پیش‌دبستانی دارای دو فرم است: فرم مربیان، شامل ۳۰ پرسش در زمینه مهارت اجتماعی، و فرم والدین شامل ۳۹ پرسش است. هر یک از پرسش‌ها دارای پاسخ‌های سه امتیازی با گزینه‌های هرگز، بعضی اوقات و اغلب اوقات است. بخش مهارت اجتماعی مقیاس دربرگیرنده رفتارهایی مانند همکاری، قاطعیت و خویشن‌داری است. بخش همکاری در فرم مربیان دارای ۱۳ پرسش و در فرم والدین هشت پرسش، و بخش قاطعیت در این دو فرم به ترتیب دارای ۶ و ۱۳ پرسش و بخش خویشن‌داری نیز به ترتیب دارای ۱۴ و ۱۸ پرسش است. بخش‌های یاد شده به صورت خرده‌آزمون ارائه شده‌اند و از جمع امتیازهای این خرده‌آزمون‌ها امتیاز مهارت‌های اجتماعی به دست می‌آید (۷). خرده‌آزمون‌های این بخش شامل همکاری (رفتارهایی مانند اشتراک وسایل و پیروی از راهنمایی‌ها)، قاطعیت (رفتارهای آغازگر مانند به دست آوردن اطلاعات از دیگران، معرفی خود به دیگران و پاسخ مناسب به رفتار دیگران) و خویشن‌داری (رفتارهایی که در موقعیت‌های دشوار ضروری هستند مانند واکنش مناسب به هنگام دست انداختن، و همچنین رفتارهایی که در موقعیت غیردشوار ضروری به نظر می‌رسند مانند رعایت نوبت و کنار آمدن هنگام کشمکش) است. همچنین، یکی از مزیت‌های این مقیاس این است که بیشتر پرسش‌های آن، رفتارهای اجتماعی مثبت را ارزیابی می‌کند (۸). شهیم (۲۰۰۵) فرم والدین و معلمان این مقیاس را روی ۷۰۰ کودک پیش‌دبستانی (۳۵۰ دختر و ۳۵۰ پسر) در محدوده سنی ۳ تا ۶/۵ سال در شهر شیراز هنجاریابی کرده است. پایایی آن با استفاده از چند روش محاسبه شده است، و ضریب آلفای آن برای

جدول ۱- شاخص‌های مرکزی و پراکندگی امتیاز آزمون رشد زبان و مقیاس درجه‌بندی نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی در نمونه‌های مورد مطالعه

امتیاز			فرم	خرده‌آزمون‌ها
بیشترین	کمترین	میانگین (انحراف معیار)		
۱۵	۶	۱۰/۷۸ (۲/۴۱)	-	واژگان شفاهی
۱۵	۲	۹/۲۸ (۲/۷۵)	-	تکمیل دستوری
۱۳۳	۷۲	۱۰۰/۳۲ (۱۲/۴۹)	-	زبان بیانی
۴۲	۱۸	۳۳/۴۱ (۵/۰۱)	معلم	خویش‌داری
۵۲	۲۶	۴۰/۷۰ (۵/۲۶)	والدین	
۳۹	۱۵	۲۹/۶۱ (۵/۰۵)	معلم	همکاری
۲۲	۸	۱۶/۲۱ (۲/۸۷)	والدین	
۱۸	۶	۱۱/۹۸ (۲/۴۳)	معلم	قاطعیات
۳۹	۱۹	۳۲/۷۱ (۳/۹۸)	والدین	
۸۷	۳۶	۸۹/۷ (۹/۸۵)	معلم	مهارت اجتماعی
۱۰۷	۵۹	۸۹/۶۴ (۹/۳۲)	والدین	

جدول دیده می‌شود، همبستگی مثبت معنی‌دار بین زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی (فرم معلم) وجود داشت که در سطح کمتر از ۰/۰۱ معنی‌دار بود. همچنین بین زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی (فرم والدین) در سطح کمتر از ۰/۰۵ رابطه معنی‌دار وجود داشت.

نتایج نشان داد که بین امتیازهای خرده‌آزمون واژگان شفاهی و هیچ یک از امتیازهای زیرآزمون‌های مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی فرم والدین همبستگی معنی‌داری ندارد. در حالی که همین خرده‌آزمون با امتیاز زیرآزمون مهارت اجتماعی فرم معلم در سطح کمتر از ۰/۰۱ همبستگی معنی‌دار داشت. خرده‌آزمون تکمیل دستوری تنها با امتیاز زیرآزمون خویش‌داری (فرم والدین) در سطح کمتر از ۰/۰۵ ارتباط معنی‌داری داشت و با سایر زیرآزمون‌ها همبستگی دیده نشد.

یافته‌های تحقیق در دو بخش توصیفی و تحلیلی ارائه می‌گردد. میانگین امتیاز زبان بیانی که شامل خرده‌آزمون‌های واژگان شفاهی و تکمیل دستوری است در کودکان ۱۰۰/۳۲ بود. همچنین میانگین و انحراف معیار ابعاد مهارت‌های اجتماعی فرم معلم و والدین به ترتیب ۸۹/۷ و ۹/۸۵، و ۶۸/۸ و ۹/۳۲ به دست آمد (جدول ۱).

برای بررسی گسترده‌تر، همبستگی بین خرده‌آزمون زبان بیانی و ابعاد مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت اجتماعی (فرم معلم و والدین) بررسی شد. با توجه به آنالیز ضریب همبستگی پیرسون، که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بین زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی معلم همبستگی دیده شد ($p < 0/01$) همچنین بین زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی والدین ($p < 0/05$) همبستگی وجود داشت که نسبت به فرم معلم ضعیف‌تر بود. همان‌گونه که در

جدول ۲- همبستگی بین خرده‌آزمون‌های رشد زبان بیانی و زیرآزمون‌های مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی (فرم معلم و والدین)

زیرآزمون‌های مقیاس نظام درجه‌بندی مهارت‌های اجتماعی								
همکاری		قاطعیت		خویش‌داری		مهارت اجتماعی		خرده‌آزمون‌های رشد زبان
والدین	معلم	والدین	معلم	والدین	معلم	والدین	معلم	
۰/۰۶	۰/۳۲**	۰/۱۶	۰/۲۷**	۰/۱۵	۰/۳۱**	۰/۱۷	۰/۳۶**	واژگان شفاهی
-۰/۰۲	۰/۳۸**	۰/۱۳	۰/۱۶	۰/۲۲*	۰/۳**	۰/۱۶	۰/۳۵**	تکمیل دستوری
-۰/۰۰	۰/۴۰**	۰/۱۹*	۰/۲۳*	۰/۲۲*	۰/۳۴**	۰/۱۱*	۰/۳**	زبان بیانی

* سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵

** سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۱

خود کمک می‌کند. کودکان در این مقطع سنی اطلاعات زیادی را از طریق شنیداری کسب می‌کنند، و همزمان با آن، مهارت‌های گفتاری، خواندن و نوشتن نیز در آنها به سرعت رشد می‌کند. با وجود تأکید نظریه‌پردازان شناختی بر وجود استعدادهاى شناختی خاص برای رشد زبان، آنها همچنین به اهمیت غیرقابل انکار تأثیر محیط در یادگیری زبان نیز اشاره دارند و برقراری ارتباط اجتماعی را یکی از کارکردهای زبان می‌دانند. یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که رشد زبان بیانی رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار با امتیاز کل مهارت‌های اجتماعی دارد. بنابراین می‌توان گفت افزایش در میزان رشد اجتماعی افزایشی در میزان رشد زبانی و برعکس در پی خواهد داشت و این مسئله با نظریه‌های مطرح شده توسط نظریه‌پردازان شناختی همسو است. از طرفی، این یافته‌ها با یافته‌های Dickinson و Tobors (۲۰۰۱) همسو است که اظهار می‌دارند تعاملات اجتماعی کودکان در این سن با همسالان خود در مهدکودک و ایجاد فرصت برای استفاده از زبان شفاهی در خانه، تهییج و تشویق آنها برای حرف زدن در محیط‌های اجتماعی، از عوامل شکل‌گیری و رشد مهارت‌های زبانی کودکان است (۸). یافته‌های این پژوهش همچنین با تحقیقات Rabertsoon و Wisemer (۱۹۹۹) که بیان می‌کنند

خرده‌آزمون تکمیل دستوری با کلیه امتیازهای زیرآزمون مهارت اجتماعی (فرم معلم) در سطح کمتر از ۰/۰۱ همبستگی معنی‌دار داشت. همچنین، امتیاز زبان بیانی از دیدگاه معلم با تمام امتیازهای زیرآزمون‌های مهارت اجتماعی در سطح کمتر از ۰/۰۱ همبستگی معنی‌دار داشت. در کل، همبستگی مثبت معنی‌داری بین ابعاد مهارت‌های اجتماعی با ابعاد زبان بیانی وجود داشت؛ یعنی با افزایش امتیاز یکی، امتیاز دیگری نیز افزایش می‌یافت. در مقابل، در بررسی فرم والدین با زبان بیانی، دیده شد که در این بخش تنها با امتیازهای قاطعیت و خویش‌داری (فرم والدین) در سطح کمتر از ۰/۰۵ همبستگی معنی‌دار وجود دارد. همان‌طور که مشاهده می‌شود رابطه این دو عامل از دیدگاه معلمان بسیار قوی‌تر از والدین است.

بحث

براساس نظریه‌های رفتاری آنچه باعث افزایش دامنه و رشد زبانی کودکان پیش‌دبستانی و پایه اول دبستان می‌شود علاوه بر خانواده، محیط مدرسه، معلمان و همکلاسی‌هاست که زمینه یادگیری کودک را فراهم می‌کنند و کودک با مشاهده، سرمشق‌گیری و تقلید از رفتار کلامی آنها به رشد گفتار و زبان

موارد عدم رابطه، بین رشد زبان و مهارت‌های اجتماعی از دیدگاه والدین، می‌توان گفت احتمالاً تعامل والدین و کودک در محیط خانه به حد کافی پویا نیست. همچنین، در رابطه با اختلاف نظر بین مربیان و والدین در زمینه مهارت‌های اجتماعی، می‌توان به دو علت مهم اشاره کرد (الف) تفاوت محیط آموزشی و خانه؛ و (ب) برداشت متفاوت مربیان و والدین از مهارت‌های اجتماعی. در رابطه با مسئله تفاوت خانه و محیط آموزشی باید گفت که محیط خانه زبان خاص خود را دارد. برای کودک زبان خانه، زبان تعامل و زبان مدرسه، زبان آموزش است. پس هر یک از این دو محیط، نیازهای ویژه‌ای دارد؛ کودک در خانه، نیازمند حمایت عاطفی و اجتماعی و در مدرسه، نیازمند یادگیری زندگی عملی است. به علاوه، مربیان و والدین ممکن است براساس نگرش خود نسبت به مسئله مهارت‌های اجتماعی، درباره مهارت اجتماعی کودک به دو گونه متفاوت پاسخ دهند. از طرفی، والدین در ارزیابی کودک خود ممکن است دچار سوگیری باشند، ولی هر کودک را با کودکان دیگر مقایسه می‌کند، ولی هر مادر فقط کودک خود را در نظر می‌گیرد، در حالی که مهارت اجتماعی در ارتباط معنی می‌یابد. بنابراین مربی مهدکودک ارتباط را بدون سوگیری و در ارتباط با سایر کودکان، ولی مادر ارتباط را با تعداد محدود افراد خانواده که معمولاً بزرگسال هستند، می‌سنجد (۹). از این رو، می‌توان به والدین، به‌ویژه والدین دارای کودک دچار اختلالات زبانی، آموزش‌های لازم را در زمینه نحوه درست برقراری ارتباط با کودک ارائه داد. به علاوه، اقدامات مربوط به بهبود زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی تا حد زیادی متوجه اصلاح تعاملات والد-کودک خواهد بود. نتایج پژوهش حاضر بیانگر رابطه بین ابعاد خویشنداری، همکاری و قاطعیت با رشد زبان بیانی است، و این رابطه در اکثر موارد مثبت و معنی‌دار بود. این نتایج با مطالعات McCabe و Meller (۲۰۰۴) که به بررسی بین زبان و کفایت اجتماعی در کودکان چهار تا پنج ساله بهنجار و آسیب‌زبانی ویژه پرداختند همخوانی دارد (۵). Dickinson و Tobors (۲۰۰۱) تعامل کودکان در این سن با دیگر کودکان را از عوامل شکل‌گیری مهارت‌هایی می‌داند که برای رشد زبان بیانی کودکان ضروری

بین رفتارهای اجتماعی و زبانی طی دوران رشد همپوشانی وجود دارد، و نیز با تحقیق Marton و همکاران (۲۰۰۵) همسو است (۳ و ۶). از طرفی، نتایج حاصل از این پژوهش با مدل تعاملی زبان Clark (۲۰۰۳) که رشد زبان را حاصل تعاملات دو جانبه پیش‌رونده بین رفتارهای کودک و والدین می‌داند همخوانی دارد (۲). نتایج بررسی خرده‌آزمون‌های رشد زبان و مهارت‌های اجتماعی نشان می‌دهد که خرده‌آزمون‌های تکمیل دستوری و واژگان شفاهی با مهارت‌های اجتماعی (فرم معلم) رابطه مثبت معنی‌دار دارند که می‌توان این رابطه را با بررسی اهداف هر خرده‌آزمون تبیین کرد. هدف خرده‌آزمون واژگان شفاهی اندازه‌گیری توانایی کودک در ارائه تعاریف شفاهی از کلمات رایج فارسی است. هدف خرده‌آزمون تکمیل دستوری، سنجش توانایی کودک در شناخت، فهم و به‌کارگیری اشکال تک‌واژشناختی رایج زبان فارسی است (۷). با نگاه به این اهداف می‌توان پی برد که در تمامی آنها عنصر ارتباط به چشم می‌خورد و ارتباط، رمز مهارت اجتماعی است. حیطة زبان بیانی که در ابزار مورد استفاده در این مطالعه تحت عنوان صحبت کردن مطرح شده است نیز دارای رابطه معنی‌دار با مهارت‌های اجتماعی است. حیطة صحبت کردن شامل عملیات رمزگشایی است که در طی آن، گفتار معنی‌دار تولید می‌شود. این حیطة نشانگر چگونگی کاربرد و درک زبان است و از همین روست که زبان‌شناسان اجتماعی بیشترین اهمیت را برای درک گوینده از موقعیتی که تعامل در آن صورت می‌پذیرد قائل هستند (۹). کاربرد زبان به‌طور گسترده‌ای تحت تأثیر افرادی است که کودک با آنان تعامل دارد و متأثر از موقعیتی است که تعامل در آن صورت می‌گیرد. بنابراین، کودکی که در زمینه رشد زبان امتیاز بالاتری کسب می‌کند، در زمینه مهارت‌های اجتماعی نیز عملکرد بارزتری نشان می‌دهد. در توجیه این یافته‌ها می‌توان به نظریه اجتماعی Rabertsoon و Wisemer (۱۹۹۹) در فراگیری زبان اشاره کرد. طبق این نظریه، بین کودک و محیط رابطه متقابل برقرار است، و هرچه تعاملات اجتماعی بین کودک و والدین پویاتر باشد، رشد زبان و مهارت‌های اجتماعی کودک بیشتر خواهد بود (۳). بنابراین، در تبیین عدم رابطه معنی‌دار قوی، و در برخی

در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد که نتایج این پژوهش در کودکان دچار اختلالات گفتار و زبان و گروه‌های سنی گوناگون بررسی شود. همچنین، تأثیر مهارت‌های اجتماعی و رشد زبان به صورت مداخله‌ای در گروه کودکان بهنجار و مبتلا به اختلال بررسی شود که نتایج آن می‌تواند در امر آموزش زبان به کودکان راهگشا باشد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های تحقیق حاضر رابطه مثبت و معنی‌داری را بین رشد زبان بیانی و رشد اجتماعی و همچنین خرده‌آزمون‌های رشد زبان بیانی و ابعاد مهارت‌های اجتماعی نشان داد، ولی این رابطه و همبستگی از دیدگاه مربیان قوی‌تر از دیدگاه والدین بود. همچنین، همبستگی بین نظرات مربیان و والدین در زمینه رشد زبان بیانی و مهارت‌های اجتماعی معنی‌دار نبود.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله، مراتب تشکر و سپاس خود را از رئیس و معاون محترم پژوهشی دانشکده علوم توانبخشی دانشگاه شیراز جناب آقای دکتر رازقی و جناب آقای دکتر قنبری و همکاری صمیمانه مدیران محترم مهدکودک‌های شهر شیراز و سرکار خانم مریم رزمجویی که در انجام این پژوهش ما را یاری کردند، اعلام می‌دارند.

REFERENCES

1. Smith SW, Travis PC. Conducting social competence research: considering conceptual frameworks. *Behav Disord*. 2001;26(4):360-69.
2. Clark EV. *First Language Acquisition*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press; 2003.
3. Robertson SB, Weismer SE. Effects of treatment on linguistic and social skills in toddlers with delayed language development. *J Speech Lang Hear Res*. 1999;42(5):1234-48.
4. Horwitz SM, Irwin JR, Briggs-Gowan MJ, Bosson Heenan JM, Mendoza J, Carter AS. Language delay in a community cohort of young children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2003;42(8):932-40.
5. McCabe PC, Meller PJ. The relationship between language and social competence:

است. بُعد قاطعیت هم که دربردارنده رفتارهای آغازگر مانند به‌دست آوردن اطلاعات از دیگران، معرفی خود به دیگران و پاسخ مناسب به رفتار دیگران است با خرده‌آزمون واژگان شفاهی و خرده‌آزمون تکمیل دستوری همبستگی دارد که اولی دارای هدف اندازه‌گیری توانایی کودک در ارائه تعریف شفاهی از کلمات رایج فارسی و دومی به‌عنوان پیش‌زمینه و عنصر لازم برای رشد توانایی قاطعیت مطرح است. خویشتن‌داری هم که دربرگیرنده رفتارهایی است که در موقعیت‌های دشوار مانند دست انداختن نیاز به واکنش‌های پسندیده از سوی کودک دارد و همچنین دربرگیرنده رفتارهایی است که در موقعیت غیردشوار، مانند رعایت نوبت و کنار آمدن هنگام کشمش، ضروری به‌نظر می‌رسد با خرده‌آزمون‌های مربوط به زبان بیانی مرتبط است (۱۰). از نتایج این پژوهش می‌توان برای بررسی نیازهای والدین کودکان پیش‌دبستانی و ارائه آموزش‌های لازم به آنان در کار با کودک خود و نیز افزایش آگاهی مربیان نسبت به نیازهای اجتماعی و زبانی کودکان و نیازهای آموزشی آنها استفاده کرد و برنامه‌ریزی‌های ضروری و مناسب را انجام داد. از طرفی، با استفاده از نتایج این پژوهش می‌توان به ابهامات و پرسش‌های بی‌شماری که از سوی والدین درباره رابطه رشد زبان و قرار گرفتن در مهدکودک مطرح می‌شود پاسخ داد. نتایج این پژوهش تأثیر به‌سزایی در انجام مداخلات درمانی و ملاحظات آموزشی-تربیتی این گروه از کودکان دارد و سبب گسترش دامنه ارتباطی این کودکان و در نتیجه افزایش توانمندی‌های زبانی در آنان می‌شود. برای انجام پژوهش‌های آتی

- How language impairment affects social growth. *Psychol Schools*. 2004;41(3):313-21.
6. Marton K, Abramoff B, Rosenzweig S. Social cognition and language in children with specific language impairment (SLI). *J Commun Disord*. 2005;38(2):143-62.
  7. Vahab M, Shahim S, Jafari S, Oryadi Zanjani MM. The relation between receptive language development and social skills among 4-to-6 year-old Persian-speaking children. *JRRS*. 2012;8(3):454-65.
  8. Shahim S. Standardization of social skills rating system for preschool children. *Iran J Psychiatry Clin Psychol*. 2005;11(2):176-86. Persian.
  9. Shahim S. Correlations between parents' and teachers' ratings of social skills for a group of developmentally disabled children in Iran. *Psychol Rep*. 1999;85(3 Pt 1):863-6.
  10. Dickinson DK, Tabors PO. *Beginning literacy with language: young children learning at home and school*. 1st ed. Baltimore: Paul H Brookes Pub Co; 2001.